

VAN İLAHİYAT DERGİSİ

Van Journal of Divinity

ISSN: 1300-4530 | e-ISSN: 2667-615X
Aralık / December | 2023, 11/19: 38-56

Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: Gâyetü'l-İhtisâr ile el-Yâkûtu'n-Nefis Adlı Eserlerin Mukayesesi

The Tradition of Ikhtisâr in the Shafi'i Madhhab: A Comparison of the Works Named Ghayâ fi'l-Ikhtisâr and al-Yaqt al-Nafis

FATMA DAŞÇI

Doktora, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri
Doctorate, Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Department of Basic
Islamic Sciences

Van/Türkiye

fatmadsc21@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6797-430X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 29 Ağustos/August 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Kasım/November 2023

Yayın Tarihi | Published: 15 Aralık/December 2023

Bu makale, yazarın 2020 yılında Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamladığı "Gâyetü'l-İhtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi" başlıklı tezinden geliştirilmiştir. / *This article was produced from the author's thesis titled "Comparison of Ghayâ fi'l-Ikhtisâr and Al-Yaqt al-Nafis in Terms of Content and Method", which he completed at Bingöl University Social Sciences Institute, Department of Basic Islamic Sciences in 2020.*

Atıf | Cite as

Daşçi, Fatma. "Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: Gâyetü'l-İhtisâr ile el-Yâkûtu'n-nefis Adlı Eserlerin Mukayesesi". *Van İlahiyat Dergisi* 11/19 (Aralık 2023), 38-56. <https://doi.org/10.54893/vanid.1352047>

Dasci, Fatma. "The Tradition of Ikhtisâr in the Shafi'i Madhhab: A Comparison of the Works Named Ghayâ fi'l-Ikhtisâr and al-Yaqt al-Nafis". *Van Journal of Divinity* 11/19 (December 2023), 38-56.

<https://doi.org/10.54893/vanid.1352047>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyuifd@yyu.edu.tr

Şâfiî Mezhebinde İhtisâr Geleneği: Gâyetü'l-İhtisâr ile el-Yâkûtu'n-nefis Adlı Eserlerin Mukayesesi*

Öz

İhtisâr, kısa ve öz bilgilerden ya da büyük hacimli bir eserin özetlenip kısaltılması şeklinde yapılan eser telif etme işine denir. İhtisâr şeklinde yazılan eserlerde okuma, öğrenme ve ezberlemeyi kolaylaştırma veya bir kitaptaki zor kısımları giderme amaçlanmıştır. Amacına ulaşan muhtasar eserlerin telifi, zamanla yaygınlık kazanıp gelenek haline gelmiş ve diğer ilim dallarında olduğu gibi fıkıhta da muhtasar eserler telif edilmiştir. Bilhassa Şâfiî mezhebinde telif edilen muhtasar eserlerden biri olan Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin (ö. 500/1107'den sonra) *Gâyetü'l-İhtisâr* adlı eseri bu geleneğin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu çalışmada öncelikle Şâfiî mezhebinde usûl ve furû alanında yazılan muhtasar eserler tespit edilerek kronolojik sıralamaya göre verilmiş, akabinde *Gâyetü'l-İhtisâr* ile Ahmed b. Ömer eş-Şâtirî'nin (ö. 1360/1941) *el-Yâkûtu'n-nefis* adlı eseri ihtisâr yöntemi bakımından incelenmiştir. Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarından olan bu iki eserin içerik ve metot açısından ortak ve farklı yönlerinin tespitinde karşılaştırma yöntemi esas alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle *Gâyetü'l-İhtisâr* ile *el-Yâkûtu'n-nefis* hakkında temel bilgiler verilmiş, akabinde her iki eserdeki bölümlendirmeler ve mevcut bilgiler üslup açısından mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Bu açıdan mezkûr eserlerin birinde yer alan bazı konuların diğer eserde yer almadığı, konuların dizilişi ve izah edilme tarzı bakımından aralarında bazı farklılıkların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Buna göre *Gâyetü'l-İhtisâr*'da konular icmâlî bir şekilde ele alınmış ve fikhî hükümler, delillerine pek yer verilmeden beyan edilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise her konu tafsilî bir şekilde ele alınmış, birer alt başlık halinde konulara bağlı rükün, şart ve hükümler zikredilmiştir. Bilhassa ibadet dışındaki diğer fikhî konular örneklerle izah edilmiştir. Buna rağmen *Gâyetü'l-İhtisâr*'da olduğu gibi fikhî hükümlerin delillerine pek yer verilmemiştir. Her iki eserde yer alan konular Şâfiî fikhî sistematığına göre sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Şâfiî Mezhebi, Muhtasar, Gâyetü'l-İhtisâr, el-Yâkûtu'n-nefis.

The Tradition of Ikhtisâr in the Shafi'î Madhhab: A Comparison of the Works Named Ghayâ fi'l-Ikhtisâr and al-Yaqut al-Nafis**

Abstract

Ikhtisâr refers to the process of compilation a work by summarizing short and concise information or a large volume of work through abbreviation. It is intended to facilitate reading, learning and memorization, or to eliminate difficult parts in a book written in the form of Ikhtisâr. The compilation of concise works that fulfilled their purpose has become widespread over time and transformed into a tradition and also concise works have been compiled in fiqh as in other disciplines of sciences. In particular, the work entitled *Ghayâ fi'l-Ikhtisâr* by Abu Shudjâ al-İsfahânî (d. after 500/1107), which is one of the concise works written in the Shafi'î madhhab, constitutes an important part of this tradition. In this study, primarily, the concise works written in the field of usûl/ancestor and furû/descendant in the Shafi'î madhhab were identified and given in chronological order, right after that, *Ghayâ fi'l-Ikhtisâr* and Ahmad bin Omar al-Shatirî's (d. 1360/1941) work entitled *Al-Yaqut al-Nafis* were examined in terms of the ikhtisâr method. The comparative method was employed in order to determine the common and different aspects of these two works, which are among the basic sources of the Shafi'î madhhab, in terms of content and method. In this context, primarily, basic information regarding *Ghayâ fi'l-Ikhtisâr* and *Al-Yaqut al-Nafis* was presented, and right after that the classifications and information in both works were compared and evaluated in terms of style. In this respect, it was determined that some of the topics in one of the aforementioned works are not included in the other work, and that there are certain differences between them in terms of the arrangement of the topics and the way they are explained. Based on this, in *Ghayâ fi'l-Ikhtisâr* the topics are dealt with in a brief manner and jurisprudential rulings are presented without giving much space to their evidences. In *Al-Yaqut al-Nafis*, on the other hand, each topic is dealt with in a detailed manner, and the elements, conditions and provisions related to the topics are mentioned as sub-headings. In particular, issues related to fiqh other than worship are explained with examples. Nevertheless, as in *Ghayâ fi'l-Ikhtisâr* the evidences of fiqh provisions are not included much. The topics in both works are arranged according to the Shafi'î fiqh methodology.

Keywords: Fiqh, Shafi'î Madhhab, Concise, Ghayâ fi'l-Ikhtisâr, Al-Yaqut al-Nafis.

* Bu makale, yazarın 2020 yılında Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda tamamladığı "Gâyetü'l-İhtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi" başlıklı tezinden geliştirilmiştir.

** This article was produced from the author's thesis titled "Comparison of Ghayâ fi'l-Ikhtisâr and Al-Yaqut al-Nafis in Terms of Content and Method", which he completed at Bingöl University Social Sciences Institute, Department of Basic Islamic Sciences in 2020.

Giriş

Eser telif etmenin çeşitli yöntem ve usulleri vardır. Eserin uzunluk veya kısalığı, ilgili olduğu ilim dalının yanı sıra yazar ve okuyucu kitleye bağlı olarak da değişebilmektedir. Bu bağlamda fıkıh ilmiyle ilgili birçok ciltten oluşan eserlerin kendi yazarları veya başka âlimler tarafından muhtasar hale getirildiğine; aynı şekilde muhtasar bir eserin üzerine de pek çok şerh ve hâşiyelerin yazıldığına rastlanmaktadır.¹

Sözlükte “kısaltmak”² anlamına gelen ihtisâr kelimesi esas alınırca muhtasar, az lafızla çok mana ifade eden veya azı çoğuna delâlet eden şey³ anlamına gelmektedir. Bu anlamın yanı sıra hacimli bir eserin özetlenmiş hali ya da bir konunun ana hatlarıyla kısaca yazılmış biçimi manasına da gelmektedir.⁴ Tanımdan da anlaşıldığı gibi muhtasar eserler çeşitli amaçlara bağlı olarak telif edilmektedir. Bu amaçların başında fikhî bilgilerin ana hatlarıyla kaydedilmesi gelmektedir. İmam Şâfi'nin öğrencilerinden Müzenî'nin (ö. 264/878) ders halkasında zapt ettiği bilgileri yazıya dökmesi bu amaca örnek teşkil etmektedir.⁵ Hicri 4. yüzyıldan itibaren müstakil bir literatür haline gelmeye başlayan muhtasar eserlerin telif edilmesinin diğer bir amacı, hacimli kitapların kısaltılmasıdır. Buna Şâfi fıkıh literatüründen İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* adlı hacimli eserinin Gazzâlî (ö. 505/1111) tarafından ihtisâra tabi tutularak *el-Basît*, *el-Vasît* ve *el-Vecîz* adlı eserlerin telif edilmesi örnek gösterilebilir.⁶ Muhtasar eserlerin telif edilmesinin önemli bir diğer amacı da *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ifade edildiği gibi fıkıh ilmine yeni başlayan talebelere kolaylık sağlamaktır.⁷

Farklı zamanlarda farklı müellifler tarafından -aynı amaçla da olsa- telif edilen muhtasar eserler arasında muhteva, konu sıralanışı ve anlatım tarzı bakımından birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar, Şâfi fıkıhıyla ilgili hicrî 6. yüzyılda telif edilen *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile 14. yüzyılda telif edilen *el-Yâkûtu'n-nefis*'te de görülmektedir. Bu iki eserde yer alan belli başlı konuları metot ve üslup bakımından mukayese edip aralarındaki ortak ve farklı noktaları ortaya koymak Şâfi mezhebinde ihtisâr çalışmalarının zamana ve muhatap kitleye bağlı olarak ne şekilde yapıldığını anlamaya katkı sağlayacaktır. Mukayeseye başlamadan önce tespit edilebildiği kadarıyla Şâfi mezhebinde usûl ve fûrû alanında telif edilen eserlere yer verilecek, akabinde mezkûr iki eser ile müellifleri hakkında bilgi verilecektir.

1. Şâfi Mezhebinde Usûl Alanında Yazılan Muhtasarlara Bakış

Şâfi âlimler sadece fûrû-i fıkıh alanında muhtasar eserler telif etmekle kalmamış, usûl alanında da muhtasar eserler kaleme almışlardır. Usûl-i fıkıhla ilgili eserlerden istifade edilmesini kolaylaştırma gayesini güden usûlcüler, usûl konularını içeren hacmi küçük eserler telif ettikleri gibi yoğun ilgi gören geniş çaplı eserleri de ihtisâra tabi tutmuşlardır. Alanda yapılan ilk ihtisâr türü, Büveytî'nin (ö.231/846) *el-Muhtasar* adlı eserinde görülmektedir. Mezkûr eserde *er-Risâle*, *İhtilâfu'l-hadis*, *İhtilâfu'l-Mâlik ve's-Şâfi* gibi usûl konularını barındıran eserler ihtisâr şeklinde yer almaktadır.⁸ Aynı şekilde İbn Süreyc'in (ö. 306/918) *el-Vedâi' li-mansûsi's-şerâi'* adlı eserinin son kısmında usûl ile ilgili bazı konular ihtisâr halinde ele alınmıştır.⁹ İbn Süreyc'in öğrencisi olduğu tahmin edilen 4. yüzyıl Şâfi âlimlerden Ebû Bekr el-Haffâf'a (ö.

¹ Örneğin Gazzâlî'nin telif ettiği *el-Mustasfâ* isimli eseri, İbn Kudame'nin *Ravzatu'n-nâzir* eseriyle ihtisar edilerek Hanbelî mezhebine uyarlanırken; bu eser Necmüddin et-Tûfî tarafından *Muhtasaru'r-Ravza* isimli eserle birkaç sayfayla ihtisar edilmiş, bilahare *Şerhu Muhtasari'r-Ravza* isimli iki ciltlik mufassal eseriyle diğer usûlcülerden istifade etmek suretiyle detaylıca şerh edilmiştir. Bk. Ramazan Korkut, *Necmeddin Tûfî'nin Mutezile Eleştirisi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 45. Bu durumu öğrenmeyi kolaylaştırma, mevcut metni zamana, mekâna, muhataba ve mezhebe uyarlama ve tatbik etme bir diğer ifadeyle tenzîlî-fetvâ veya usûl babından değerlendirmek mümkündür.

² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Bejrût: Dâru Sâdır, ts.), “İhtisâr”, 4/243.

³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni elfâzi'l-Minhâc*, thk. Ali M. Muavvid -'Âdil Ahmed Abdülmecvûd (Bejrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/101.

⁴ İsmail Durmuş, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/57.

⁵ Eyyüp Said Kaya, “Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/61.

⁶ Bilal Aybakan, “Şâfi Mezhebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/243.

⁷ Ahmed b. Hüseyin İsfahânî, *Muhtasaru Ebî Sücâ'* (Bejrût: Dâru'l-Minhâc, 2005), 11; Ahmed b. Ömer eş-Şatrî, *el-Yâkûtu'n-nefis fi mezhebi İbni İdrîs* (Bejrût: Dâru'l-Minhâc, 2011), 40.

⁸ Bk. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ el-Buveytî, *Muhtasaru'l-Buveytî*, thk. Eymen b. Nâsır b. Nâyif es-Selâyime (Medine: Câmî'atu'l-İslâmiyye-Külliyetu's-Şerî'a, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 1042-1142.

⁹ Ahmed b. Ömer İbn Süreyc, *el-Vedâi' li-mansûsi's-şerâi'*, thk. Sâlih b. Abdillâh ed-Düveyş (b.y.: y.y., ts), 2/667-677.

?) nisbet edilen ve kısaca *el-Hisâl* diye adlandırılan *el-Aksâm ve'l-Hisâl* adlı eserde usûl konularının ihtisâr şeklinde yer aldığı belirtilmektedir.¹⁰ Müstakil muhtasar eserlerin telif edildiği hicrî 5. yüzyılda Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) *el-Me'üne fi'l-cedel* adlı eserini kaleme almıştır. Onun bu eserinin usûl-i fıkıh konularını cedel yöntemiyle ele aldığı *el-Mûlahhas fi'l-cedel* adlı eserinin muhtasarı niteliğinde olduğu belirtilmektedir.¹¹ Şîrâzî'nin çağdaşı olan el-Cüveynî (ö. 478/1085) de Bâkîllânî'nin *et-Takrib ve'l-İrşâd fi usûli'l-fıkh* adlı eserini *ihtisâr ederek et-Telhîs* adlı eserini kaleme almıştır.¹²

Muhtasar fıkıh usûlü eserleri telif etme faaliyeti bilhassa hicrî 7. yüzyılda yoğun bir şekilde devam etmiştir.¹³ Bu sırada Fahrüddin er-Râzî (ö. 606/1210) tarafından kaleme alınan *el-Mahsûl fi 'ilmi usûli'l-fıkh*, yoğun ilgi görmesi sebebiyle birçok usûlcü tarafından ihtisâr edilmiştir. Bizzat Râzî'nin *el-Müntehab fi usûli'l-fıkh* adıyla *el-Mahsûl*'ünü ihtisâr ettiğine dair bilgiler mevcuttur;¹⁴ ancak Karâfî (ö. 684/1285), Râzî'nin öğrencilerinden Hüsrevşâhî'nin (ö. 652/1254) bu eserin Ziyâüddin Hüseyin'e ait olduğuna dair kendisine haber verdiğini belirtmiştir.¹⁵ *el-Mahsûl*'ün meşhur muhtasarlarından biri de *Tenkîhu'l-Mahsûl* olup Emînüddîn Muzaffer et-Tebrîzî (ö. 621/1228) tarafından kaleme alınmıştır.¹⁶ Aynı sırada Seyfeddîn el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) telif ettiği *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* adlı eseri de *el-Mahsûl* gibi yoğun ilgi görmüş ve ihtisâr çalışmalarına konu olmuştur. Âmidî kendisine ait bu meşhur eserini *Münteha's-sûl fi ilmi'l-usûl* adıyla ihtisâr etmiştir.¹⁷ Bu sırada daha çok *el-Mahsûl*'ün muhtasarları göze çarpmaktadır. Örneğin Râzî'nin öğrencilerinden Tâceddîn el-Urmevî (ö. 653/1255) *el-Mahsûl'ü el-Hâsıl mine'l-Mahsûl fi usûlü'l-fıkh* adıyla ihtisâr etmiştir.¹⁸ Urmevî'nin bu muhtasarını Kâdî el-Beyzâvî (ö. 685/1286) *Minhâcü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl* adıyla ihtisâr etmiştir.¹⁹ *el-Mahsûl*'ün muhtasarlarından bir diğeri de Alaeddîn Ali b. Muhammed el-Bâcî'nin (ö. 714/1315) *Gâyetü's-sûl* adlı eseridir.²⁰

Tâcuddîn es-Sübkî'nin (ö. 771/1370) çeşitli eserlerden derlediği ve memzûc metotla kaleme aldığı *Cem'u'l-cevâmi' fi usûlü'l-fıkh* adlı eseri hicrî 8. yüzyıla damgasını vurmuştur. Asırlar boyu medreselerde okutulan bu eser Türkçeye çevrilmiştir.²¹ Sonraki yüzyıllarda da ihtisâr faaliyeti devam etmiştir. Örneğin Sübkî'nin *Cem'u'l-cevâmi'*in şerhlerden biri olan Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *Teşnîfü'l-mesami bi-Cem'il-cevâmi'* adlı eseri Ebû Zür'a el-İrâkî (ö. 826/1423) tarafından *el-Ğaysü'l-hâmi' şerhu Cem'i'l-cevâmi'* adıyla ihtisâr edilmiştir.²² Aynı şekilde Zekeriyya el-Ensârî (ö. 926/1520) *Lübbü'l-usûl* adıyla *Cem'u'l-cevâmi'*i ihtisâr etmiştir.²³

Şâfi mezhebinde muhtasar usûl-i fıkıh eserlerinden tespit edilen bütün bu eserlere bakıldığında genelde öğrenmeyi kolaylaştırma gayesiyle telif edildikleri anlaşılmaktadır.

2. Şâfi Mezhebinde Fürû Alanında Yazılan Muhtasarlar

Muhtasar eserler, genelde ilmin öğrenilmesi ve yayılması için kısa ve öz ifadelerden oluşan hacmi küçültülmüş eserlerdir. Bu tür eserler, bazı şahısların talebi doğrultusunda kaleme alındığı gibi müellifin

¹⁰ Davut Eşit, *Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 164-165, 168.

¹¹ Ebû İshak İbrahim eş-Şîrâzî, *el-Me'üne fi'l-cedel*, thk. Ali b. Abdülazîz el-'Umeyrîni (Safât/Küveyt: Menşûrâtu merkezi'l-mahtûtât ve't-türâs, 1987), 17.

¹² Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Kitâbu't-Telhîs fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdullah Cevlem en-Nibâlî-Şübeyr Ahmed el-Ömerî (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996), 1/8.

¹³ Mehmet Boynukalın, "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (III) Habbâzî'nin Muğnî'si ve Hanefî Usûlündeki Yeri" 31 (2018), 596.

¹⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.), 2/1616.

¹⁵ Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Misrî Karâfî, *Nefâ'isü'l-usûl fi şerhi'l-Mahsûl*, thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali M. Muavvid (Mekke: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, 1995), 1/106.

¹⁶ Bk. Emînüddîn Muzaffer b. Ebî'l-Hayr Tebrîzî, *Tenkîhu'l-Mahsûli İbni'l-Hatîb fi usûli'l-fıkh*, thk. Hamza Züheyr Hâfız (Mekke: Câmî'atu Ümmilkurâ, Doktora Tezi, ts.).

¹⁷ Bk. Seyfüddîn Alî b. Muhammed Âmidî, *Münteha's-sûl fi 'ilmi'l-usûl*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003).

¹⁸ Bk. Tâcuddîn Muhammed b. Hüseyin Urmevî, *el-Hâsıl mine'l-Mahsûl*, thk. Abdüsselâm Mahmûd Ebû Nâcî (Bingazi: Garyounis Üniversitesi, 1994).

¹⁹ Bk. Abdullâh b. Ömer Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, çev. Mansur Koçinkağ (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019).

²⁰ Bu eser, Süheyr Muhammed Reşâd tarafından tahkik edilerek 2004 yılında Ezher Üniversitesi'nde (Kahire) yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur. Söz konusu tez çalışmasına ulaşılamamıştır.

²¹ Bk. Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Ali Sübkî, *Cem'u'l-cevâmi' fi usûli'l-fıkh*, çev. Mehmet Selim Aslan (Bursa: Emin Yayınları, 2021).

²² Bk. Ebû Zür'a Ahmed b. Abdîrrahîm el-İrâkî, *el-Ğaysü'l-hâmi' şerhu Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Muhammed Tâmir Hicâzî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004).

²³ Bk. Zekeriyya Ensârî, *Lübbü'l-usûl muhtasaru Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Lüey b. Zeyn Ca'fer (Medine: y.y., 2006).

özlü kısa bilgilere ihtiyaç duyulduğuna kanaat getirmesi sebebiyle de telif edilebilmektedir. Şâfiî mezhebinde ilk muhtasar eserler İmam Şâfiî'nin ders halkasına katılan belli başlı talebelerinin notlarından oluşmaktadır. Bunların başında Büveytî'nin (ö.231/846) *el-Muhtasar*'ı gelmektedir. Bu eser günümüze ulaşan en eski muhtasar olarak kabul edilmektedir.²⁴

Fürû alanında yapılan ihtisâr çalışmaları usûl alanındakilere oranla çok daha fazladır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şâfiî fıkıh muhtasarları şunlardır:

- Kaynaklarda belirtildiğine göre Harmele b. Yahyâ'nın (ö. 243/ 858) Şâfiî fıkıhıyla ilgili *el-Muhtasar* ve *el-Mebсут* adlı eseri.²⁵

- Müzenî'nin (ö. 264/877) *el-Muhtasar*'ı.²⁶

- Rebî b. Süleymân'ın (ö. 270/884) *Muhtasaru'r-Rebî*' diye bilinen eseri.²⁷

- Muhammed b. Nasr el-Mervezî'nin (ö. 294/906) *Muhtasaru kıyâmi'l-leyl*'i.²⁸

- İbn-i Süreyc'in (ö. 306/918) *el-Vedâi' li mansûsi's-şerâi'* adlı eseri.

- Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb et-Taberî'nin (ö. 335/947) *et-Telhîs fi'l-fürû'* adlı eseri.²⁹

- İbnü'l-Mehâmil'nin (ö. 415/1024) *Lübâbü'l-fikh*'i.³⁰

- Muhammed b. Abdilvâhid ed-Dârimî'nin (ö. 448/1056) *el-İstizkâr fi fikhî's-Şâfiî* adlı eseri.³¹

- Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdi (ö. 450/1058), *el-Hâvî fi fikhî's-Şâfiî* adlı hacimli eserini *el-İknâ'* adıyla ihtisâr etmiştir.³²

- Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin (ö. 476/1083) *et-Tenbîh fi furû'î'l-fikhî's-Şâfiî* adlı eseri.³³

- İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyetil'-mezheb* adlı eserini ihtisara tabi tutarak *Muhtasaru'n-Nihâye*'yi oluşturduğu rivayet edilmektedir.³⁴

- Ebû Şücâ el-İsfahânî'nin (ö. 500/1107'den sonra) *el-Muhtasar*'ı.

- Kâdî Şüreyh b. Abdülkerîm er-Rûyânî'nin (ö. 505/1111) *Ravzatü'l-ahkâm ve zînetü'l-hükkâm* adlı eseri.³⁵

- Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Basît* adlı eseri bu çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi İmamü'l-Harameyn'in *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb* adlı eserinin muhtasarıdır.³⁶ *el-Basît*'i geniş bulan Gazzâlî, *el-Basît*'i ihtisâr ederek *el-Vasît*'i,³⁷ *el-Vasît*'i de ihtisâr ederek *el-Vecîz*'i yazmıştır.³⁸

- Ebu'l-Fazl Abdülaziz b. Ali el-Uşnûhî'nin (ö. 550/1155) *el-Ferâizi'l-Uşnûhiyye*'si. Bu eser yazma halinde mevcuttur.³⁹

²⁴ Aybakan, "Şafii Mezhebi", 38/234.

²⁵ Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyetil'-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv (b.y.: Faysal İsa el-Bâbi el-Halebî, ts.), 2/128; Celâlüddîn Abdurrahmân Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fi târihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (b.y.: y.y., 1967), 1/307.

²⁶ Bk. İsmail b. Yahyâ b. İsmail el-Müzenî, *Muhtasaru'l-Müzenî*, thk. Muhammed Abdulkâdir Şâhin (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998).

²⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 1/304.

²⁸ Bk. Muhammed b. Nasr el-Mervezî, *Muhtasaru kıyâmi'l-leyl* (Pakistan: Hadîsü Akâdemî, ts.).

²⁹ Bk. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed et-Taberî, *et-Telhîs*, thk. 'Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid (y.y.: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, ts.).

³⁰ Bk. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî el-Mehâmilî, *el-Lübâb fi'l-fikhî's-Şâfiî*, thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Ömerî (Medine: Dâru'l-Buhârî, 1995).

³¹ Bk. "Dâru'l-Muktebes-el-İstizkâr fi fikhî's-Şâfiî" (Erişim 12 Kasım 2023).

³² Bk. Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb Mâverdi, *el-İknâ' fi fikhî's-Şâfiî*, thk. Hıdır Muhammed Hıdır (İran: Dâru İhsân, 2000).

³³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *et-Tenbîh fi furû'î'l-fikhî's-Şâfiî*, thk. Merkezu'l-hidmâti ve'l-ebhâsi'sekâfiyye (Beyrût: 'Alemü'l-Kütüb, 1983), 5.

³⁴ Sübkî, *Tabakât*, 5/172.

³⁵ Bk. Kâdî Şüreyh b. Abdülkerîm b. Ahmed er-Rûyânî, *Kitâbu Ravzati'l- hükkâm ve zîneti'l-ahkâm*, Muhammed b. Ahmed b. Hasir es-Sehlî (Mekke: Câmî'atu Ümmilkurâ, Külliyyetu's-şerî'ati ve dirâsâti'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1998).

³⁶ Bu eser Medine İslâm Üniversitesi'nde bölümler halinde lisansüstü çalışmalara konu olmuştur. Örneğin bk. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Basît fi'l-mezheb li-Hâmid el-Gazzâlî*, thk. Abdülaziz b. Muhammed b. Abdillâh es-Süleymân (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, Külliyyetu's-şerî'a, Doktora Tezi, 2014).

³⁷ Bk. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm vd. (Kahire: Dâru's-Selâm, 1997).

³⁸ Bk. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vecîz fi fikhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. Ali Muavvid-'Âdil Abdülmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1997).

³⁹ Bk. "er-Rakku'l-menşûr-el-Kifâyetu fi'l-ferâiz (el-Ferâizi'l-Uşnûhiyye)" (Erişim 12 Kasım 2023).

- İbn Ebî Asrûn (ö. 585/1189) Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* adlı eserini ihtisâr ederek *Safvetü'l-mezheb 'alâ Nihâyeti'l-matlab* adlı eserini yazmıştır. Bu eser yazma halinde mevcuttur.⁴⁰
- Muzaffer b. Muhammed et-Tebrîzî (ö. 621/1228) *el-Vecîz*'i ihtisâr ederek *Muhtasaru'l-Vecîz*'i kaleme almıştır.⁴¹
- Abdülkerim b. Muhammed er-Râfîî'nin (ö. 623/1226) *el-Muharrer fî fûrû'î's-Şâfi'iyye* adlı eseri Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'inin muhtasarı mahiyetindedir.⁴²
- İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm'ın (ö. 660/1262) *el-Gâye fî'htisâri'n-Nihâye* adlı eseri Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*'inin muhtasarıdır.⁴³
- Abdulgaffâr b. Abdülkerim el-Kazvî'nin (ö. 665/1266) *el-Hâvi's-Sağîr*'i.⁴⁴
- Abdurrahim b. Muhammed el-Mevsilî (ö. 671/1272), Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ini *et-Ta'cîz fî'htisâri'l-Vecîz* adıyla ihtisâr etmiştir.⁴⁵
- Yahya b. Şeref en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eseri Râfîî'nin *el-Muharrer*'inin bir nevi muhtasarıdır.⁴⁶ Diğer bir muhtasar eseri de *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*'dir. Bu eser, Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ine Rafîî'nin yazdığı *el-Fethü'l-azîz*'in muhtasarıdır.⁴⁷
- Kâdî el-Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Gâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ* adlı eseri Gazzâlî'nin *el-Vasîtü'l-muhît bi-aktâri'l-Basît* adlı eserinin muhtasarıdır.⁴⁸
- Ebu Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) *el-Vehhâc fî'htisâri'l-Minhâc* adındaki eserinin Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'in muhtasarı olduğu belirtilmektedir.⁴⁹
- İbnü'n-Nakîb'in (ö. 769/1368) *'Umdetü's-sâlik ve 'uddetü'n-nâsik*'i.⁵⁰
- Muhammed ez-Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Ğurerü's-sevâfir fî mâ yehtâcu ileyhi'l-müsâfir* adlı eseri.⁵¹
- Ebû Zür'a el-İrâkî'nin (ö. 826/1423) *Muhtasaru'l-Mühimmât* adlı eseri İsnevî'nin *el-Mühimmat ale'r-Ravza*'sının muhtasarıdır.⁵²
- İbnü'l-Mukrî el-Yemenî (ö. 837/1433) Kazvî'nin *el-Hâvi's-sağîr*'ini ihtisâr ederek *İrşadü'l-ğâvî ilâ mesâliki'l-Hâvî* adlı eserini yazmıştır.⁵³
- Şihâbüddîn İbn Arslân Ahmed b. Hüseyin er-Remlî'nin (ö. 844/1441) Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserini ihtisâr ederek *Muhtasaru'l-Minhâc*'ını, *Ravzatü't-tâlibîn*'i de ihtisâr ederek *İhtisâru Ravzati't-tâlibîn* adlı muhtasar eserini telif ettiği belirtilmektedir.⁵⁴
- Ömer b. Muhammed ez-Zübeydî'nin (ö. 887/1482) *el-İbrîz fî tashîhi'l-Vecîz*'i Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'inin muhtasarıdır.⁵⁵

⁴⁰ Bk. "er-Rakku'l-menşûr-Safvetü'l-mezheb 'alâ Nihâyeti'l-matlab" (Erişim 12 Kasım 2023).

⁴¹ Bk. Muzaffer b. Ebî'l-Hayr et-Tebrîzî, *Muhtasaru'l-Vecîz fî'l-fikhi 'alâ mezhebi's-Şâfi'i*, thk. Muhammedü'l-Emîn ed-Dâğıstânî-Ebü İbrâhîm ed-Dâğıstânî (y.y.: b.y., ts).

⁴² Bk. Abdülkerim b. Muhammed b. Abdülkerim er-Râfîî, *el-Muharrer fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfi'i*, thk. Ebû Yakûb Neşet b. Kemâl el-Mısıri (Kahire: Dâru's-Selâm, 2013).

⁴³ Bk. İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm es-Sülemî, *el-Gâye fî'htisâri'n-Nihâye*, thk. İyâd Hâlid et-Tabâ' (Katar: Dâru'n-Nevâdir, 2016).

⁴⁴ Bk. Necmüddîn Abdulgaffâr b. Abdülkerim el-Kazvî, *el-Hâvi's-sağîr*, thk. Sâlih b. Muhammed b. İbrâhîm el-Yâbis (Su'udiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 2009).

⁴⁵ Bk. Abdurrahîm b. Muhammed b. Yûnus el-Mevsilî, *et-Ta'cîz fî'htisâri'l-Vecîz*, thk. Abdullah b. Fehd eş-Şerîf (Kahire: Daru'l-Menâr, 1992).

⁴⁶ Bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, thk. Abdulhamîd Sükhâl Eymen Hirekî (Dımaşk: Dâru'l-Hidâye, 2010).

⁴⁷ Bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn* (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984).

⁴⁸ Bk. Abdullah b. Ömer Beyzâvî, *el-Gâyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ*, thk. Ali Muhyiddîn el-Karadâğı (Beyrût: Dâru'l-Besâiri'l-İslâmiyye, 2008).

⁴⁹ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1874.

⁵⁰ Bk. Şihâbüddîn Ahmed İbnü'n-Nakîb el-Mısıri, *'Umdetü's-sâlik ve 'uddetü'n-nâsik*, thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî (Katar: eş-Şuûnu'd-Diniyye, 1982).

⁵¹ Bu eser hakkında bilgi için bk. "el-Ğurerü's-sâfir fî mâ yehtâcu ileyhi'l-müsâfir" (Erişim 16 Kasım 2023).

⁵² Yazma halinde mevcut olan bu eser için bk. https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_99/makhtotah.pdf (Erişim 13 Kasım 2023).

⁵³ Bk. Şerefüddîn İsmâil b. Ebî Bekr b. Abdillâh eş-Şercî İbnü'l-Mukrî el-Yemenî, *İrşadü'l-ğâvî ilâ mesâliki'l-Hâvî*, thk. Veliyyüddîn Abdurrahmân er-Rebi' (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2013).

⁵⁴ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2017), 439-440.

⁵⁵ Yazma halinde bulunan bu eser hakkında bilgi için bk. "er-Rakku'l-menşûr- el-İbrîz fî tashîhi'l-Vecîz" (Erişim 13 Kasım 2023).

- Sıbtu'l-Mardîni'nin (ö. 907/1501) *Keşfü'l-ğavâmiz fî 'ilmi'l-ferâ'iz* adlı eseri.⁵⁶
  - Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Ğunye* adlı eseri Nevevî'nin *Ravzatü't-tâlibîn* adlı eserinin muhtasarı olduğu ifade edilmektedir.⁵⁷
  - Abdullah Bâ Fadl el-Hadramî'nin (ö. 918/1512) *el-Mukaddimetü'l-Hadrâmiyye'si*.⁵⁸
  - Zekeriyya el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) *Menhecü't-tullâb*'ı Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserinin muhtasarıdır.⁵⁹
  - İbnü'l-Cevherî'nin (ö. 1215/1801) *Nehcü't-tâlib li-eşrefi'l-metâlib* adlı eseri Zekeriyya el-Ensârî'nin *Menhecü't-tullâb*'ının muhtasarıdır.⁶⁰
  - Ahmed b. Ömer eş-Şâtürî'nin (ö. 1360/1941) *el-Yâkûtu'n-nefis*'i.
- Mezkûr eserler dışında tespit edebildiğimiz daha birçok muhtasar eser vardır; ancak bu çalışmamızın hacmini aşacağından yukarıdaki eserleri zikretmekle yetinmeyi uygun gördük.

3. Gâyetü'l-İhtisâr ile el-Yâkûtu'n-nefis'in Mukayesesi

3.1. Ebû Şücâ' el-İsfahânî ve Gâyetü'l-İhtisâr

Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed el-İsfahânî, Şâfi mezhebine mensup bir âlimdir. Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Hicri 434 (1042-43) yılında Basra'da dünyaya geldiği, babasının ise İsfahân'da doğduğu rivayet edilmektedir.⁶¹ Başka bir kaynakta ise babasının Abbâdân'da dünyaya geldiği ve dedesinin İsfahânlı olduğu nakledilmektedir.⁶² Bu sebeple kendisi İsfahânî nisbesiyle anılmaktadır.

Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin 447/1055 yılında kadılık görevini üstlendiği ve Basra'da kırk yıl kadar süreyle Şâfi fıkhi okuttuğu rivayet edilmektedir.⁶³

Ömrünün sonuna doğru Medine'ye yerleştiği ve orada vefat ettiği belirtilen Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) onun 488/1095 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir.⁶⁴ Ancak 500/1107 yılında hayatta olduğuna dair rivayetler mevcuttur.⁶⁵ Bu bakımdan hicri 6. yüzyılda vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁶⁶

Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *el-Muhtasar, et-Takrîb fî'l-fikh, Metni Ebî Şüca'* adlarıyla da bilinen *Gâyetü'l-İhtisâr* adlı eseri Şâfi fikhinin temel kaynaklarından. Kitab (bölüm) ve fasıl şeklinde düzenlenen eser "Tahâret" kitabıyla başlayıp "İtk/kölelik" kitabıyla sona ermektedir. Eserde konular fazla detaya girilmeden genel bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca konularla ilgili hükümlere yer verildiği halde hükümlerin dayandığı delillere pek değinilmemektedir.

Gâyetü'l-İhtisâr'a pek çok şerh ve hâşiye yazılmıştır. Bunların başında Takıyyüddîn İbn Dakîku'l-îd'in (ö. 702/1302) *Tuhfetü'l-lebîb fî şerhi't-Takrîb*'i, Ebû Bekr b. Muhammed el-Hisnî ed-Dimaşkî'nin (ö. 829/1426) *Kifâyetü'l-ahyâr fî halli Gâyeti'l-İhtisâr*'ı, Takıyyüddîn el-Hisnî'nin (ö. 829/1426) *Şerhu Muhtasarı Ebî Şüca'*ı, Ahmed el-Ahsâsî'nin (ö. 889/1484) *Şerhu Muhtasarı Ebî Şüca'*ı, Muhammed b. Kâsım el-Gazzî'nin (ö. 918/1512) *Fethu'l-karîbi'l-mucîb fî şerhi elfâzi't-Takrîb*'i, Ahmed b. Muhammed el-Menûfî'nin (ö. 931/1525) *el-İknâ' fî şerhi Muhtasarı Ebî Şüca'*ı, Velîyüddîn el-Basîr'in (ö. 972/1565) *en-Nihâye fî şerhi'l-Gâye'si*, Muhammed Hatîb eş-Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *el-İkna' fî halli elfâzi Ebî Şüca'*ı ve Ahmed b. Kâsım el-Abbâdî'nin (ö. 994/1586) *Fethu'l-Ğaffâr bi-keşfi muhabbâti Gâyeti'l-İhtisâr*'ı

⁵⁶ Bu eser hakkında bilgi için bk. "Keşfü'l-ğavâmiz fî 'ilmi'l-ferâ'iz" (Erişim 13 Kasım 2023).

⁵⁷ Aybakan, "Şâfi Mezhebi", 38/244.

⁵⁸ Bk. Abdullah b. Abdîrrahmân Bâ Fadl el-Hadramî, *el-Mukaddimetü'l-Hadramiyye fî fikhi's-sâdeti's-Şâfi'iyye*, thk. el-Lecnetü'l-İlmiyye (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2011).

⁵⁹ Bk. Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyyâ el-Ensârî, *Menhecü't-tullâb*, thk. Salâh b. Muhammed b. 'Uveyda (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997).

⁶⁰ Bk. Muhammed el-Cevherî es-Sağîr, *Nehcü't-tâlib li-eşrefi'l-metâlib*, thk. Beşâr Kuddûrî (Dimaşk: Dâru'l-Mi'râc, 2020).

⁶¹ Sübkî, *Tabakât*, 6/15.

⁶² İsfahânî, *Muhtasar*, 6.

⁶³ İsfahânî, *Muhtasar*, 5-6.

⁶⁴ Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1189.

⁶⁵ Bk. İsfahânî, *Muhtasar*, 6; Sübkî, *Tabakât*, 6/15.

⁶⁶ Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, thk. Hafız Abdul'alîm Hân (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1/25.

gelmektedir.⁶⁷ Ayrıca İbn Kâsım'ın şerhine Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî (ö. 1069/1659), İbrâhim b. Muhammed el-Birmâvî (ö. 1106/1694) ve İbrâhim b. Muhammed el-Bâcûrî (ö.1277/1860) tarafından hâşiye yazılmıştır. Şirbînî'nin yazdığı şerhe de Kalyûbî'nin hâşiyesiyle Süleyman b. Muhammed el-Büceyrimî'nin (ö. 1221/1806) *Tuhfetü'l-habîb 'alâ şerhi'l-Hatîb* adlı eseri dışında birçok hâşiye yazılmıştır.⁶⁸

Fransızca ve Almanca gibi çeşitli batı dillerine çevrildiği belirtilen *Gâyetü'l-ihtisâr*,⁶⁹ *Delilleriyle Büyük Şâfiî İlmihali Gayetü'l-ihtisâr Tercümesi* adıyla Nizamettin Ersöz, *Delilleriyle Gayetü't-Takrîb* adıyla Mithat Acat tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ahmet Hilmi el-Koği tarafından ise *Hediyetü'l-Habîb* adıyla Kürtçeye çevrilmiştir.⁷⁰

Ebû Şücâ' el-İsfahânî *Gâyetü'l-ihtisâr* dışında Mâverdi'nin (ö.450/1058) *el-İknâ'* adlı eserine şerh yazmış ve *Şerhu'l-İknâ'* diye isimlendirmiştir.

3.2. Ahmed b. Ömer eş-Şâtîrî ve el-Yâkûtu'n-nefis

Muhammed b. Ahmed eş-Şâtîrî'nin (ö. 1422/2001) ifade ettiğine göre babası Ahmed b. Ömer eş-Şâtîrî, 1312/1894 yılında Yemen'in Terîm şehrinde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta bir sıbyan mektebinde başlayan ilmi hayatına, daha sonra Ribat'ta hocası Abdullah Ömer b. Şâtîrî'nin yanında devam etmiştir. Arapça, tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, matematik, edebiyat ve içtimaî ilimleri öğrendikten sonra Ribat'ta çeşitli dersler okutmuş ve eser telif etmeye başlamıştır.⁷¹ Ahlâkî seviyeyi geliştirme, yardımlaşma ve dayanışma amacıyla 1337/1918'de kurulan Cem'iyetu Neşri'l-Fedâil'de (Erdemleri Yayma Cemiyeti) yer almıştır.⁷² 1338/1919 yılında Terîm Cem'iyetu'l-Hak Medresesi'nde lügat, nahiv, meâni, beyan, fıkıh, aritmetik, tarih, coğrafya ve mantık dersleri okutmaya başlamış ve bu görevine uzun süre devam ettikten sonra istifa etmiştir.⁷³ Genelde fıkıhla ilgilenen Şâtîrî 6 Rebiulahir 1360 (3 Mayıs 1941) tarihinde vefat etmiştir.

Muhtasar eser yazma geleneği klasik döneme özgü olmayıp modern dönemde de yerini korumaya devam etmiştir. Şâtîrî'nin *el-Yâkûtu'n-nefis* adlı eseri bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Fıkıhla ilgili neredeyse bütün konuları içeren *el-Yâkûtu'n-nefis*, tahâret konusuyla başlayıp kölelik konusuyla son bulmaktadır. Ancak konular eserde kitab ve fasıl şeklinde bölümlendirilmeden müstakil olarak yer almakta ve her konu ile ilgili kısımlar birer alt başlık halinde ele alınmaktadır.

el-Yâkûtu'n-nefis'de yer alan konuların önce lügat ve ıstılah anlamı açıklanmakta, sonra rükün, şart, sünnet ve mekruhlarına yer verilmektedir. Bilhassa muâmelât ve ukûbâtla ilgili konular örneklerle izah edilmektedir.

el-Yâkûtu'n-nefis'in aslı itibarıyla 51 varakadan oluştuğu ifade edilmektedir.⁷⁴ Ulaşabildiğimiz basılmamış hali ise 130 sayfadan oluşmaktadır.

el-Yâkûtu'n-nefis, Sâlim b. Saîd Bukeyyir Bâğîsân (ö. 1386/1966) tarafından tek cilt halinde şerh edilmiştir. Bâğîsân *el-Yâkûtu'n-nefis*'te geçen bilinmeyen veya kapalı kalan bazı hususları dipnotlarla kısaca açıklamakla yetinmiştir. Bu sebeple esere farklı bir isim vermemiştir. Muhammed b. Abdilkadir b. Hüseyin es-Sekâfî (ö. [?]) ve müellifin oğlu Muhammed b. Ahmed eş-Şâtîrî tarafından ise "*Şerhu'l-Yâkûtu'n-nefis*" ya da "*et-Tarîkatu'l-hadîsetu fî't-tedrîsi li-kitâbi'l-Yâkûtu'n-nefis*" adıyla üç cilt halinde şerh edilmiştir.

Şâtîrî'nin *el-Yâkûtu'n-nefis* dışında *Neylu'r-recâ Şerhu Sefîneti'n-necâ, Hâşiyetu 'alâ Buğyeti'l-müstersîdîn* ve *Fetâva's-Şâtîrî* adlı eserleri de mevcuttur.⁷⁵

⁶⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 8-9; Fatma Daşçı, *Gâyetü'l-ihtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi* (Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5-6.

⁶⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, "el-Muhtasar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/67.

⁶⁹ İsfahânî, *Muhtasar*, 10.

⁷⁰ Daşçı, *Gâyetü'l-ihtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi*, 6.

⁷¹ Şâtîrî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 9-11.

⁷² Şâtîrî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 16.

⁷³ Şâtîrî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 12.

⁷⁴ Bk. Şâtîrî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 24.

⁷⁵ Bk. Ahmed b. Ömer 'İvaz Şâtîrî, *Fetâva's-Şâtîrî*, thk. Ahmed b. Ebî Bekr eş-Şâtîrî-Mustafâ b. Hâmid (Hadramut: Dâru'l-Mîrâsi'n-Nebevî, 2012), 16.

3.3. Gâyetü'l-İhtisâr ve el-Yâkûtu'n-nefis'in Mukayesesi

Fıkıh eserlerinde konular genelde tahâret, bey', nikâh, ferâiz ve hudûd şeklinde sıralanır. Yani önce ibadetler, sonra borçlar, miras ve aile hukuku ile ceza hukukuna dair konular ele alınır.⁷⁶ Aynı sıralama mukayeseye konu olan *Gâyetü'l-İhtisâr* ile *el-Yâkûtu'n-nefis*'te de mevcuttur. Her iki eser birbirinden farklı birkaç mesele dışında aynı konuları ihtiva etmektedir. Bu çalışmanın hacmini aşmamak üzere her iki eseri belli başlı konular çerçevesinde içerik ve üslûp açısından mukayese etmekle yetineceğiz.

3.3.1. İbadetler Bölümünün Mukayesesi

Her iki eserde mukaddimeye yer verilmiş ve mukaddimede fıkıh ilminin öğrenilmesini kolaylaştırma gayesinin güdüldüğü ifade edilmiştir.⁷⁷ *Gâyetü'l-İhtisâr*'da "Tahâret Kitabı" başlığı altında kaplar ve misvakla ilgili hükümlerin yanı sıra abdest, istincâ, gusûl, mestler üzerine mesh etmek, teyemmüm, necaset, hayız ve nifas hükümlerine yer verilmiştir. Diğer ibadet çeşitlerinden namaz, zekât, oruç ve hac ise ayrı birer başlık halinde yer almıştır. İtikâf konusu da "Oruç Kitabı"nın bir alt başlığı olarak zikredilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te de mezkûr konulardan kaplar ve misvak dışındakilere müstakil olarak alt başlıklarıyla birlikte yer verilmiştir. Kaplar abdestin araç ve maksatları arasında, misvak ise abdestin sünnetleri arasında zikredilmiştir.

3.3.1.1. Tahâret

Gâyetü'l-İhtisâr'da taharet başlığı altında su çeşitleri ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Suların kaynak açısından yedi, şer'î hükümleri açısından ise dört kısım olduğu belirtilmiştir.⁷⁸ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise tahâretin sözlük ve istilâh anlamı açıklandıktan sonra araç ve maksatlarına yer verilmiştir. Su, toprak, temizleyici türden nesne ve istincâ için kullanılan taş tahâretin araçları; abdest, gusûl, teyemmüm ve necâseti giderme ise tahâretin maksatları diye ifade edilmiştir.⁷⁹ Aynı bilgilere Bâcûrî'nin (ö. 1277/1860) eserinde de rastlanmaktadır.⁸⁰

a. Misvak

Gâyetü'l-İhtisâr'da misvak konusuna müstakil olarak yer verilmiştir. Her vakitte misvak kullanmanın müstehap olduğu belirtilmiştir. Ancak oruçlunun zeval vaktinden sonra misvak kullanmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁸¹ Zira oruçlunun zeval vaktinden sonra misvak kullanması Şâfiiler'in meşhur görüşüne göre mekruhtur.⁸² *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise -yukarıda belirtildiği gibi- misvak kullanmanın abdestin sünnetlerinden olduğu belirtilmekle yetinilmiş, hükmü hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁸³

b. Abdest

Gâyetü'l-İhtisâr'da abdest konusuna ilgili olarak önce abdestin farzları ve sünnetlerine yer verilmiş, sonra istincâ, abdesti bozan şeyler ile gusûl ve mestler üzerine mesh etme konularına yer verilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise önce abdestin farzları ve mestler üzerine mesh etme konusuna, sonra abdestin şartlarına, sünnetlerine ve mekruhlarına yer verilmiştir. Daha sonra abdesti bozan şeylere, abdestsiz kimseye haram olan şeylere ve gusûl ile necâset konularına yer verilmiştir. İstincâ konusu da necâset konusuna birlikte ele alınmıştır.

Her iki eserde abdestin farzları aynı şekilde izah edilmiştir. *Gâyetü'l-İhtisâr*'da doğrudan konu içeriğine yer verilmiş, *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise her konu girişinde o konunun tarifi yapıldıktan sonra

⁷⁶ Bu hususta Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdi'nin *el-Hâvi'l-kebîr fî fikhî's-Şafîi* (y.y.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), Gazzâlî'nin *el-Vecîz fî fikhî'l-İmâmî's-Şafîi* ve Nevevî'nin *Minhâcu't-tâlibîn* adlı eserine bakılabilir.

⁷⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 11; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 40.

⁷⁸ İsfahânî, *Muhtasar*, 15-16.

⁷⁹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 43-44.

⁸⁰ İbrahim b. Muhammed Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî*, thk. Mer'î Hasan er-Raşîd (Dımaşk: Dâru Nuru's-sabâh, 2015), 1/88.

⁸¹ İsfahânî, *Muhtasar*, 17.

⁸² Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*, 32.

⁸³ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 48.

ayrıntlarına yer verilmiştir. Abdest konusunda da önce abdestin tarifi yapılmış sonra abdestin farzları zikredilmiştir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da yüzü yıkama esnasında abdeste niyet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise niyet etmenin abdestin birinci farzı olduğu ifade edilmiş; ancak hangi aşamada niyet etmek gerektiği belirtilmemiştir.⁸⁴

Gâyetü'l-iẖtisâr'da önce abdestin on tane sünneti olduğu belirtilmiş, sonra söz konusu sünnetler zikredilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise abdestin pek çok sünnetinin var olduğu ifade edilmiş, bununla birlikte on dört tane sünnet zikredilmiştir. Sünnetleri olan diğer ibadetlerde de aynı yöntem ve üslup kullanılmıştır. Bu meyanda *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da zikredilen gür sakalların hilâllenmesi sünneti *el-Yâkûtu'n-nefis*'te zikredilmemiştir.⁸⁵ Buna karşın *el-Yâkûtu'n-nefis*'te abdest alırken misvak kullanmak, mesh edilmesi gereken alandan fazlasını mesh etmek, el ve ayakların bileklerden yukarı kısmını da yıkamak ve abdesti tamamladıktan sonra dua etmek gibi sünnetlere yer verilmiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da ise mezkûr sünnetlere yer verilmemiştir.⁸⁶

Abdestin sünnetlerinden biri olan kulakların mesh edilmesi her iki eserde farklı şekillerde ifade edilmiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da "kulakların içi ve dışının yeni bir su ile mesh edilmesi" şeklinde ifade edilmiştir.⁸⁷ Aynı ifadeyi *Gâyetü'l-iẖtisâr* ile aynı dönemde telif edilen Gazzâlî'nin *el-Vecîz* adlı eserinde de görmek mümkündür.⁸⁸ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise "kulakları mesh etmek" diye ifade etmekle yetinilmiştir.⁸⁹

el-Yâkûtu'n-nefis'te *Gâyetü'l-iẖtisâr*'dan farklı olarak abdestin şartları ve mekruhlarına yer verilmiştir. Abdestin on beş tane şartı olduğu belirtilmiş; Müslüman olmak, âdet ve lohusalıktan temizlenmiş olmak, uzuvları peş peşe yıkamak vs. şeklinde izah edilmiştir.⁹⁰ Abdestin mekruhlarının ise çok fazla olduğu ifade edilmekle birlikte sadece bir kısmına temas edildiği belirtilmiştir. Bu meyanda sağ taraftan başlamamak, mazmaza ve istinşakı terk etmek, durgun sudan abdest almak gibi yedi tane mekruh zikredilmiştir.⁹¹ *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da yer verilmeyen abdestin şartları ve mekruhlarının *el-Vecîz*'de de yer almaması o dönemde bu hususların herkesçe iyi bilindiğini akla getirmektedir.

Abdesti bozan sebepler her iki eserde farklı sayılarda beyan edildiği halde genelde aynı hususlara yer verilmiştir. Bu bakımdan *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da geçen altı çeşit sebep *el-Yâkûtu'n-nefis*'te dört tane sebep şeklinde ifade edilmiştir. Şöyle ki *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da "sarhoşluk veya hastalık sebebiyle aklın gitmesi" ile "bağdaş kurmak vb. şeklinde oturmaksızın uyumak" iki ayrı sebep halinde zikredilirken *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ikisi birlikte zikredilmiştir. Şu farkla ki *el-Yâkûtu'n-nefis*'te aklın gitmesine sebep olan sarhoşluk ve hastalıktan bahsedilmemiştir. Ancak kullanılan "aklın zevali" ifadesinden aklın gitmesine sebep olan bütün haller anlaşılacaktır. Aynı şekilde *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da iki ayrı sebep olarak belirtilen "kişinin avuç içiyle kendisinin veya başkasının cinsel organına veya makatına dokunması" *el-Yâkûtu'n-nefis*'te tek bir sebep olarak ifade edilmiştir.⁹²

Her iki eserde de önden veya arkadan bir şeyin çıkması abdesti bozan sebeplerden biri olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte *el-Yâkûtu'n-nefis*'te meni istisna edilmiştir.⁹³ Bâcûrî bu durumu şöyle izah etmiştir: Makatı yere tam yerleşmiş şekilde oturan kimsenin ihtilam olması sonucu menisinin çıkmasıyla abdesti bozulmaz; fakat bu oturuş şekli dışında herhangi bir şekilde meninin çıkmasıyla abdest bozulur.⁹⁴ *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da da meni istisna edilmiştir; ancak necâset konusunda zikredilmiştir.⁹⁵

⁸⁴ İsfahânî, *Muhtasar*, 17; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 45.

⁸⁵ İsfahânî, *Muhtasar*, 18.

⁸⁶ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 48-49.

⁸⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 18.

⁸⁸ Gazzâlî, *el-Vecîz*, 124.

⁸⁹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 49.

⁹⁰ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 47-48.

⁹¹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 50.

⁹² İsfahânî, *Muhtasar*, 20; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 50-51.

⁹³ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 50.

⁹⁴ Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî*, 197-198.

⁹⁵ İsfahânî, *Muhtasar*, 25.

el-Yâkûtu'n-nefis'te "abdesti bozulan kimsenin yapması haram olan şeyler" başlığı altında abdestsiz kimsenin namaz kılması, Kâbe'yi tavaf etmesi, Kur'ân'a dokunması ve onu taşımasının haram olduğu belirtilmiştir. Bu konu *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da da aynı şekilde zikredilmiştir; ancak hayız, nifas ve istihâze konusuyla birlikte ele alınmıştır.⁹⁶

c. Def'i Hâcetin Âdabı

Büyük abdest bozma/ihtiyacı giderme anlamına gelen def'i hâcet ile ilgili birtakım kurallara genelde klasik fıkıh eserlerinde yer verilmiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da def'i hâcetin âdabına yer verilmiş ve bu hususta sahrada def'i hâcet esnasında kibleye yönelmekten ve kibleye sırtı çevirmekten sakınmak, yollarda, gölgeliklerde ve meyve ağaçlarının altında def'i hâcetten ve durgun suya bevletmekten sakınmak gibi kurallar zikredilmiştir.⁹⁷ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bu konuya yer verilmemiştir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da bu konunun zikredilmesi *Gâyetü'l-iẖtisâr*'la *el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi* adlı tezde de belirtildiği gibi kanaatimizce ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Zira *Gâyetü'l-iẖtisâr*'ın telif edildiği dönemde evlerde tuvaletlerin bulunmaması ve dolayısıyla tuvalet ihtiyacının genelde yerleşim yerlerinin dışında giderilmesi tuvalet adabının bilinmesini zorunlu kılmaktaydı. Son dönemde ise yerleşim yerlerinin mamur hale gelmesi, ev ve iş yerlerinde tuvaletlerin bulunmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple tuvalet adabı küçük yaştan itibaren kazandırıldığı için *el-Yâkûtu'n-nefis*'te bu konuya yer verilmemiş olabileceği kanaati oluşmaktadır.⁹⁸

d. Necâset

Gâyetü'l-iẖtisâr'da necâset çeşitleri ve necâseti giderme şekilleri doğrudan zikredilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise önce necâsetin üç kısma ayrıldığı belirtilmiş, sonra her bir kısmın temizlenme şekli izah edilmiştir. Bu bağlamda ağır necâset çeşidine köpek ile domuz; orta necâset türüne içki; hafif necâset türüne ise sadece anne sütüyle beslenen erkek çocuğun idrarı örnek verilmiştir.⁹⁹

Ağır necâset olarak ifade edilen köpek ve domuzun necis kıldığı şeylerin temizlenmesi her iki eserde bir defa toprakla olmak üzere yedi defa su ile yıkama şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰⁰

el-Yâkûtu'n-nefis'te içki gibi tadı, kokusu ve rengi olan necâset çeşidi orta necâset olarak ifade edilmiştir. Bu tür necâsetin mezkûr özelliklerinin izale edilmesiyle temizleneceği belirtilmiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da ise bu gruba giren necâset "diğer necâset çeşitleri" diye ifade edilmiştir ve bu tür necâsetin bir kez yıkamakla temizleneceği belirtilmiş olmakla beraber, üç kez yıkamanın efdal olduğu vurgulanmıştır.¹⁰¹

Gâyetü'l-iẖtisâr'da meni dışında önden ve arkadan çıkan bütün sıvıların necis olduğu ve bu tür necâseti yıkamanın vacip olduğu belirtilmiştir. Bu necâset türünden sadece anne sütüyle beslenen erkek çocuğun idrarı istisna edilmiştir ki *el-Yâkûtu'n-nefis*'te hafif necâset grubunda zikredilmiştir. Her iki eserde hafif necâsetin bulaştığı yerin üzerine su serpilerek temizleneceği ifade edilmiştir.¹⁰²

el-Yâkûtu'n-nefis'te mezkûr necâset türleri haricinde hükmî necâsetten de bahsedilmiş ve "tadı, rengi ve kokusunun olmadığı bir necâset türü" şeklinde tarif edilmiştir. Bu gruba giren necâsetlerin bir kez yıkamakla temizleneceği ifade edilmiştir.¹⁰³ Aynı görüşü *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî* adlı eserde de görmek mümkündür.¹⁰⁴ Hükmî necâset diye ifade edilen necâsetlerin *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da "diğer necâset çeşitleri" arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Yukarıda geçtiği gibi bu tür necâsetlerin bir kez yıkamakla temizleneceği ifade edilmiştir.

⁹⁶ İsfahânî, *Muhtasar*, 28; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 51.

⁹⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 19.

⁹⁸ Daşçı, *Gâyetü'l-iẖtisâr*'la *el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi*, 18.

⁹⁹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 56.

¹⁰⁰ İsfahânî, *Muhtasar*, 26; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 56-57.

¹⁰¹ İsfahânî, *Muhtasar*, 26; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 57.

¹⁰² İsfahânî, *Muhtasar*, 25; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 57.

¹⁰³ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 57.

¹⁰⁴ Bk. Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî*, 1/290.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da azıcık kan ve irin hâricindeki necâsetlerin muaf olmadığı belirtilmiştir. Akıcı kanı olmayan hayvanların bir kabın içine düşüp ölmesiyle o kabın necis olmayacağı görüşü de benimsenmiştir.¹⁰⁵ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bu hususlara yer verilmemiştir. Kanaatimizce burada zikredilen kap, içinde sıvı bulunan kaptır. Nitekim İmam Şâfiî (ö. 204/820) bu hususla ilgili iki görüş nakletmiştir. Birinci görüşe göre akıcı kanı olmayan hayvanların -suyun az veya çok olması fark etmeksizin- suya düşüp ölmesiyle su necis olmaz; çünkü bu durum suyun özelliğini değiştirmez. İkinci görüşe göre ise bu tür hayvanların suya düşüp ölmesiyle su necis olur; fakat sudan canlı çıkarılması durumunda su necis olmaz.¹⁰⁶ *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da akıcı kanı olmayan akrep, çekirge, pire gibi hayvanların suyu necis kılıp kılmadığı hakkında görüş belirtilmesi eski dönemlerde bu tür hayvanlardan korunmanın zor olmasından kaynaklandığını akıllara getirmektedir. Modern dönemde ise kırsal kesimlerde bile bu tür hayvanların etkisiz hale getirilmesi kolay ve yaygın hale gelmiştir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesiyle şarap olmaktan çıkıp temiz hale geleceği; ancak katkı maddelerinin eklenmesi neticesinde sirkeye dönüşmesiyle temiz hale gelmeyeceği belirtilmiştir.¹⁰⁷ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bu hususa değinilmemiştir.

e. Teyemmüm

Teyemmüm, lügatte kastetmek ve yönelmek manasındadır.¹⁰⁸ İstilahta ise suyun bulunmadığı veya bulunduğu halde hastalık gibi bir sebepten ötürü kullanma imkânının olmadığı durumlarda abdest veya gusül yerine temiz toprağa elleri sürerek yüzü ve kolları mesh etmek anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ Tanımdan da anlaşıldığı üzere teyemmüm zorunlu hallerde başvurulacak bir ruhsattır. Önemli bir yeri haiz olması sebebiyle fıkıh kitaplarına konu olmuştur. Mukayeseye konu olan her iki eserde de teyemmümün şartları, farz ve sünnetleri ile teyemmümü bozan durumlar konu edinilmiştir. Bunlara ilaveten *el-Yâkûtu'n-nefis*'te teyemmümün sebepleri ve mekruhlarına da yer verilmiştir.¹¹⁰

Gâyetü'l-iẖtisâr'da doğrudan teyemmümün şartları zikredilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise önce teyemmümün lügat ve istilâh anlamı açıklanmış, sonra sebep ve şartlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da beş şart, *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise on iki şart zikredilmiştir.¹¹¹

Gâyetü'l-iẖtisâr'da hastalık ve seferilik gibi bir mazeretin bulunması teyemmümün şartları arasında zikredilmiştir. Bâcûrî, *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da geçen seferilik halini suyun bulunmamasının sebebi olarak açıklamıştır.¹¹² *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise hastalık teyemmümün sebebi olarak ifade edilmiştir. Suyun bulunmaması hali ise hem teyemmümün sebepleri hem de şartları arasında zikredilmiştir. Birincisinde “فَقْدُ”¹¹³, ikincisinde “فَقْدُ الْمَاءِ” şeklinde ifade edilmiştir.¹¹³ *el-Yâkûtu'n-nefis*'in şerhinde teyemmümün sebebi olan “فَقْدُ”¹¹⁴, suyun mevcut olmaması veya mevcut olduğu halde hastalık nedeniyle kullanılamaması şeklinde izah edilmiştir. Teyemmümün şartlarından olan “فَقْدُ الْمَاءِ” ise her iki sebebi de kapsayabileceği anlamında ifade edilmiştir.¹¹⁴ Görüldüğü gibi mukayeseye konu ettiğimiz her iki eserin müellifleri aynı sebebi farklı şekillerde ifade etmişlerdir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da teyemmümün şartları arasında zikredilen mazeretten dolayı suyun kullanılamaması ve mevcut suya ihtiyaç duyulması gibi hususlar, *el-Yâkûtu'n-nefis*'te hastalık, yara, cebire/sargı, korku ve su içme ihtiyacı şeklinde izah edilmiştir.¹¹⁵ Mevzunun ayrıntılı bir şekilde izah edilmiş olması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca zamanın getirdiği ihtiyaçtan

¹⁰⁵ İsfahânî, *Muhtasar*, 25.

¹⁰⁶ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib (Beyrût: Dâru'l-Vefâ-Dâru İbni Hazm, 2011), 2/12-13.

¹⁰⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 26.

¹⁰⁸ Bk. Ebû Abdîrrahman Halil İbn Ahmed, *Kitabu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samarrâî (Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, ts.), “Teyemmüm”, 4/319.

¹⁰⁹ Mâverdî, *el-İknâ'*, 30-31.

¹¹⁰ İsfahânî, *Muhtasar*, 23-25; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 59-62.

¹¹¹ İsfahânî, *Muhtasar*, 23-24; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 60-61.

¹¹² Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî*, 254.

¹¹³ İsfahânî, *Muhtasar*, 23-24; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 60-61.

¹¹⁴ Muhammed b. Ahmed eş-Şatırî, *Şerhu'l-Yâkûtu'n-nefis* (y.y.: Dâru'l-Hâvî, 1997), 1/152,157.

¹¹⁵ İsfahânî, *Muhtasar*, 24; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 59-60.

kaynaklandığını da akıllara getirmektedir. Zira günümüzde bu ruhsatların bilinmemesinden kaynaklı bazı hatalar yapılmaktadır. Yolculukta su bulamayan bazı kimselerin teyemmüm etmeyi düşünmeksizin namazlarını kazaya bırakmaları veya sağlık sorunları sebebiyle su kullanmamaları gerekirken abdest veya gusül almakta diretmeleri söz konusudur.¹¹⁶

Her iki eserde toprağın temiz olmakla birlikte un ve kireç gibi bir maddeyle karışık olmaması şart koşulmuştur. Buna ilaveten *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da toprağın tozlu olması şartına bağlı olarak kumlu toprağın teyemmüm için kullanılmasının câiz olmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁷ Bu hususta Mâverdi'nin görüşünün tercih edildiği anlaşılmaktadır.¹¹⁸

Gâyetü'l-iẖtisâr'da cebire ile ilgili hükümlere yer verilmiştir.¹¹⁹ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise cebirenin teyemmümün sebeplerinden biri olduğu ifade edilmekle iktifâ edilmiştir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da niyet etmek, yüzü ve kolları mesh etmek ve tertibe riayet etmek üzere teyemmümün dört farzından bahsedilmiştir.¹²⁰ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te mezkûr farzlara ilaveten "toprağı nakletme"nin teyemmümün ilk farzı olduğu belirtilmiştir.¹²¹ Bu hususta İbn Hacer el-Heytemî'nin görüşünün benimsendiği anlaşılmaktadır.¹²²

Her iki eserde teyemmümle ilgili verilen bilgiler arasında ciddi bir fark görülmezken üslup bakımından farklılık arz etmektedir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da icmâlî bir anlatım tarzı benimsenmiştir, *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise konu ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Örneğin *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da geçen "namaz vaktinden sonra suyun görülmesi" ifadesi *el-Yâkûtu'n-nefis*'te namaz dışında suyun mevcut olduğu zannına kapılmak, suyun mevcut olduğundan emin olmak, su satın alma imkânına sahip olmak şeklinde ifade edilmiştir.¹²³ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te bu hususun detaylı açıklanması muhatap kitlenin konu hakkındaki bilgi seviyesinin dikkate alındığını göstermektedir.

3.3.2. Borçlar, Miras ve Aile Hukuku Bölümünün Mukayesesi

Mukayeseye konu ettiğimiz her iki eserde diğer fıkıh eserlerinde olduğu gibi önce taharet, namaz, oruç gibi ibadetler konu edinilmiştir. Daha sonra muâmelât olarak adlandırılan alım satım gibi ivazlı muameleler ile miras ve aile hukukuna ilişkin konulara ve hükümlerine yer verilmiştir. Şu farkla ki *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da yer alan "Muhayyerlik hakkı", "Muhâbere"¹²⁴ ve "Kendisiyle evlenilmesi haram kılınan kadınlar" konusuna *el-Yâkûtu'n-nefis*'te yer verilmemiştir. Buna karşılık *el-Yâkûtu'n-nefis*'te yer alan "Karz" ve "İsâ" konusuna *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da yer verilmemiştir. Her iki eserde de ilk olarak bey' konusuna yer verilmiştir.

3.3.2.1. Bey'

Alım-satım akdini ifade eden bey', *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da satım ve diğer muameleler başlığı altında ele alınmıştır. Önce bey'in üç kısma ayrıldığı belirtilmiş, sonra her bir kısım hükmüyle birlikte genel bir şekilde izah edilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bey' başlığı altında önce bey'in tanımına yer verilmiş, sonra rükün ve rükünlere bağlı şartlar birer alt başlık halinde zikredilmiştir. Son olarak da -akabinde gelen diğer konularda olduğu gibi- Zeyd ile Amr örneği verilerek ikisi arasında bey'in gerçekleşme şekli tasvir edilmiştir.

Gâyetü'l-iẖtisâr'da tarafların görmediği ve akit meclisinde hazır bulunmayan malların satım akdine konu olmasının câiz olmadığı belirtilmiştir. Buna karşın, nitelendiği biçimde vasıflarının mevcut olması durumunda zimmette nitelenen malın satımının câiz olduğu vurgulanmıştır.¹²⁵ Mezkûr iki görüş gaip malın

¹¹⁶ Daşçı, *Gâyetü'l-iẖtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi*, 22-23.

¹¹⁷ İsfahânî, *Muhtasar*, 24; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 60.

¹¹⁸ Bk. Mâverdi, *el-Hâvî*, 1/240.

¹¹⁹ İsfahânî, *Muhtasar*, 25.

¹²⁰ İsfahânî, *Muhtasar*, 24.

¹²¹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 61.

¹²² Bk. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm şerhu'l-Mukaddimeti'l-Hadramiyye*, thk. Ahmed Şemsuddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 63.

¹²³ İsfahânî, *Muhtasar*, 24; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 62.

¹²⁴ Muhâbere, tohum ekme ve elde edilecek mahsulü belli oranda paylaşmak üzere tarla sahibi ile işçi arasında yapılan ziraî ortaklık anlaşması demektir. Şâfiilere göre tohum sağlama yükümlülüğü işçiye aittir. Bk. İsfahânî, *Muhtasar*, 91-92.

¹²⁵ İsfahânî, *Muhtasar*, 77.

satışıyla ilgilidir. Birinci görüş Şâfiî fakihler arasında tartışılan bir konudur. Tartışmanın sebebi de İmam Şâfiî'den iki farklı görüşün nakledilmesidir. Birinci görüşe göre gaip malın satışı câiz değildir, ikinci görüşe göre ise câizdir.¹²⁶ Birinci görüşün kavli-cedîd, ikinci görüşün ise kavli-kadîm olduğu belirtilmektedir.¹²⁷

el-Yâkûtu'n-nefis'te satıcı ile alıcı, semen (fiyat) ile müsmen (mal) ve icap ile kabul olmak üzere bey'in üç rûknü olduğu belirtilmiş ve her bir rûknle ilgili şartlar kısaca izah edilmiştir. Semen ile müsmen olarak ifade edilen mal-fiyatla ilgili zikredilen beş şarttan "malın temiz olması ve menfaat sağlaması" *Gâyetü'l-ihstâr*'da da zikredilmiştir.¹²⁸ İcap ve kabul ile ilgili on üç şartın gerekli olduğu belirtilen *el-Yâkûtu'n-nefis*'te "hitap edilecek bir muhatapın olması, icap ile kabulün peş peşe olması ve aralarına bağlam dışı bir sözün karışmaması" şart koşulmuştur.¹²⁹ Oysaki günümüzde yapılan sanal alışverişlerde akit meclisi normal satımların yapıldığı meclisten farklıdır. Bu sebeple canlı muhatap yerine firmaların sipariş onay sayfası muhataba denk kabul edilebilir. Zira ürün sipariş edildiği gibi otomatik olarak onaylanır. Bu durum icap ile kabulün peş peşe meydana geldiğini gösterir.

el-Yâkûtu'n-nefis'te bey'in rûkûnleri ve rûkûnlere bağlı şartların tamamı Erdebîlî'nin (ö. 779/1377 [?]) *el-Envâr li e'mâli'l-ibrâr* adlı eserinde tafsîlî bir şekilde izah edilmiştir.¹³⁰ Dolayısıyla bu konuda *el-Yâkûtu'n-nefis*'te yer alan bilgilerin *el-Envâr*'daki bilgilerin özeti mahiyetinde olduğunu söylemek mübalağa olmasa gerektir.

3.3.2.2. Ferâiz

Ferâiz, farîza kelimesinin çoğulu olup lügatte takdir anlamına gelir. İstilah anlamı ise vâris için takdir edilmiş pay demektir.¹³¹ Ferâiz vârislerin terekedeki paylarını konu edinen bir ilim dalı manasında da kullanılır.¹³²

Fıkıh kitaplarında miras hukuku ile ilgili bilgiler "Kitâbü'l-Ferâiz" başlığı altında zikredilir. Nitekim *Gâyetü'l-ihstâr*'da "Kitâbü'l-ferâiz ve'l-vesâyâ" başlığı altında Allah'ın Kitabı'nda takdir edilen paylar, pay sahibi vârisler ve vasiyet konularına yer verilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise ferâiz ile vasiyet ayrı birer ana başlık; tereke, vârisler ve Kur'ân-ı Kerim'de takdir edilen paylar da birer alt başlık halinde ele alınmıştır.¹³³ Ayrıca pay sahipleri alacağı paya göre sınıflandırılmakla beraber birer alt başlık altında izah edilmiştir. *Gâyetü'l-ihstâr*'da ise birer paragrafta zikredilmekle iktifa edilmiştir.

Her iki eserde pay sahibi olan erkek ve kadın mirasçılar farklı sayılarda zikredilmiştir. *Gâyetü'l-ihstâr*'da on erkek, yedi kadın; *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise on beş erkek, on kadın diye beyan edilmiştir. *Gâyetü'l-ihstâr*'da geçen erkek kardeş *el-Yâkûtu'n-nefis*'te öz erkek kardeş, baba bir erkek kardeş ve ana bir erkek kardeş şeklinde zikredilmiştir. Aynı şekilde *Gâyetü'l-ihstâr*'da pay sahiplerinin terekeden alacakları oran belirtilirken mirasın yarısına hak sahibi olanlardan birisinin ölen kişinin kızı olduğu ifade edilmekle yetinilmiştir.¹³⁴ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise ölen kişinin öz kızı diye belirtilmekle birlikte, onun asabesinin¹³⁵ ve mümâsilinin (kız kardeşlerinin) bulunmaması halinde terekenin yarısına vâris olacağı ifade edilmiştir.¹³⁶ Bilindiği üzere öz kızın erkek kardeşi bulunduğu takdirde terekenin tamamından iki hisse erkek kardeşe düşerken kıza bir hisse düşmektedir. Kız kardeşinin mevcut olması durumunda ise her ikisine terekenin üçte ikisi düşer.¹³⁷ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te diğer konular gibi bu konu da ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir.

¹²⁶ Râfiî, *el-Muharrer*, 460.

¹²⁷ Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm Râfiî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*, thk. 'Alî Muhammed Muavvid-'Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 4/51.

¹²⁸ İsfahânî, *Muhtasar*, 77; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 125.

¹²⁹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 125-127.

¹³⁰ Yûsuf b. İbrâhîm el-Erdebîlî, *el-Envâr li e'mâli'l-ibrâr*, thk. Halef müfzî'l-mutlak (y.y.: Dâru'z-Ziyâ, 2006), 1/397-414.

¹³¹ Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed Hisnî, *Kifâyetü'l-ahyâr*, thk. Abdulkadir Arnâvût (Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, ts.), 389.

¹³² Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/362.

¹³³ Bk. İsfahânî, *Muhtasar*, 99-104; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 199-211.

¹³⁴ İsfahânî, *Muhtasar*, 101.

¹³⁵ Asabe, "tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla bulunduğu zaman onlardan arta kalanı alan mirasçı" demektir. Bk. Hayreddin Karaman, "Asabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/452.

¹³⁶ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 205.

¹³⁷ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 2/190.

Buna rağmen bazı eksik bilgiler sebebiyle kapalı kalan birtakım hususlar da mevcuttur. Örneğin kız kardeşlerin hisseleriyle ilgili bilgi verilirken onların asabesinin bulunmaması halinde terekenin üçte ikisine ortak oldukları ifade edilmiştir.¹³⁸ Bu cümlede kız kardeşleri asabe kılacak olanların kimlerden müteşekkil olduğu hususunda bir açıklamaya yer verilmezken *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da asabeler; oğul, oğlun oğlu, öz erkek kardeş ve baba bir erkek kardeş şeklinde açıklanmıştır.¹³⁹

3.3.2.3. Nikâh

Aile hukukunun temelini oluşturan nikâh, birtakım şartlara bağlı olarak gerçekleşen ve çeşitli hükümler barındıran bir müessesedir. Nikâh akdinin gerçekleşmesi için *el-Yâkûtu'n-nefis*'te zevc ile zevce, veli, şahitler ve icap-kabul olmak üzere beş rükün zikredilmiş ve her bir rükünle ilgili birtakım şartlara yer verilmiştir. *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da bu rükünlere yer verilmemekle birlikte *el-Yâkûtu'n-nefis*'ten farklı bazı hususlara temas edilmiştir. Bu hususlar hür bir erkeğin dört tane kadınla aynı anda evli olmasının câiz olması, evlenmeye ihtiyaç duyan bir kimsenin evlenmesinin müstehap olması, erkeğin evlenme niyetiyle kadına bakmasının câiz olması gibi hükümler şeklinde sıralanabilir. Erkeğin kadına bakması da el ve yüz ile sınırlı tutulmuştur.¹⁴⁰

el-Yâkûtu'n-nefis'te zevc ve zevce ile ilgili zikredilen şartlardan birkaçı şunlardır: Zevcin ihramda olmaması, ikrah altında bulunmaması, muayyen bir erkek olması; kadının da muayyen olmakla beraber başka bir erkekle evli olmamasının yanı sıra iddet beklemeyen bir kadın olması.¹⁴¹ *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da iddet bekleyen kadına evlenme teklifinde bulunmanın câiz olmadığı belirtilmekle yetinilmiştir.¹⁴² Her iki eserde belirtilen iddet hem talâk iddetini hem de ölüm iddetini kapsamaktadır. Zira talâk çeşitlerinden biri olan ric'i talâk¹⁴³ sebebiyle iddet bekleyen bir kadına kocasının dönme ihtimalinin bulunması kadının başka bir erkekle evlenmesine mani olduğu gibi açık veya ima yoluyla evlenme teklifi almasına da manidir. Talâkın diğer çeşidi olan bâin talâk¹⁴⁴ sebebiyle iddet bekleyen kadının durumu ise ölüm iddeti bekleyen kadının durumu gibidir. Ölüm iddeti bekleyen kadına açıkça evlilik teklif edilemezken ima yoluyla hissettirilebilir.¹⁴⁵

Gâyetü'l-iẖtisâr'da veli ve şahitlerin sahip olması gereken altı vasıftan bahsedilmiş ve söz konusu vasıflar Müslüman, akıl sahibi, bâliğ, âdil, hür ve erkek olmak şeklinde izah edilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise şahitlerin -bilinen bu vasıfları zikredilmeksizin- yalnızca şahitlik yapabilme ehliyetini haiz olması gerektiği ifade edilmiştir. Velinin de hür, erkek ve mükellef olmasının yanı sıra sefih, fâsık ve ihtiyarlık veya bunaklık sebebiyle bakışlarında herhangi bir problemin olmaması şart koşulmuştur ki tüm bunlar *Gâyetü'l-iẖtisâr*'da zikredilen şartlara mukabil gelmektedir. Ayrıca velinin ihramda bulunmaması gerektiği belirtilmekle beraber nikâh akdinde şahit konumunda da olamayacağı vurgulanmıştır.¹⁴⁶ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te bu konuda zikredilen rükün ve şartların tamamı *el-Envâr*'da da yer almaktadır.¹⁴⁷

Gâyetü'l-iẖtisâr'da bekâr kızın rızası olmaksızın mücbir velisi (babası veya dedesi) tarafından evlendirilmesinin câiz olduğu, dul kadının ise kendi isteği dışında evlendirilemeyeceği belirtilmiştir.¹⁴⁸ Bu hususta İmam Şâfi'nin görüşünün dikkate alındığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁹ *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bu hususa temas edilmemiştir.

¹³⁸ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 206.

¹³⁹ İsfahânî, *Muhtasar*, 103.

¹⁴⁰ İsfahânî, *Muhtasar*, 107-108.

¹⁴¹ Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 216-218.

¹⁴² İsfahânî, *Muhtasar*, 109.

¹⁴³ Ric'i talâk, iddet müddeti içinde yeni bir nikâh akdi gerektirmeksizin kocaya evlilik hayatına dönüş imkânı sağlayan boşamadır. Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, 2/115.

¹⁴⁴ Bâin talâk, evlilik hayatını sona erdiren ve yeni bir nikâh akdi yapılmadıkça kocanın hanımıyla evlilik hayatı sürdürmesine imkân vermeyen boşamadır. Bk. Karaman, *İslâm Hukuku*, 2/115.

¹⁴⁵ Bk. *Kur'ân-ı Kerim ve Muhtasar Kelime Meâli*, İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti, (İstanbul: Hayrât Neşriyat, 2012), Bakara, 2/235.

¹⁴⁶ İsfahânî, *Muhtasar*, 109; Şatırî, *el-Yâkûtu'n-nefis*, 218-219.

¹⁴⁷ Bk. Erdebîlî, *el-Envâr*, 2/362-374.

¹⁴⁸ İsfahânî, *Muhtasar*, 110.

¹⁴⁹ Şâfi, *el-Ümm*, 6/47.

Sonuç

Bu çalışmada Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *Gâyetü'l-ihtisâr* adlı kitabı ile Ahmed b. Ömer eş-Şâtîrî'nin *el-Yâkûtu'n-nefis* adlı kitabı ihtisâr yöntemi açısından incelenmiştir. Her iki eserde yer alan bilgiler metot ve üslup bakımından karşılaştırılarak şu sonuçlara varılmıştır:

Gâyetü'l-ihtisâr'da konular kitab ve fasıl şeklinde bölümlendirilerek ele alınmıştır. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise bu tertip yoktur. Her konu müstakil olarak ele alınmıştır.

Konuların dizilişi bakımından her iki eserde bazı farklılıklar mevcuttur. *Gâyetü'l-ihtisâr*'da necâset konusuna teyemmüm konusundan sonra yer verilirken *el-Yâkûtu'n-nefis*'te gusül konusundan sonra yer verilmiştir. Aynı şekilde konu sayısı bakımından da her iki eserde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bir eserde yer alan birkaç konuya diğer eserde yer verilmemiştir. Bu bağlamda *Gâyetü'l-ihtisâr*'da def'i hâcetin âdabına yer verilirken *el-Yâkûtu'n-nefis*'te yer verilmemiştir. Aynı şekilde *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ta'zir konusuna yer verilirken *Gâyetü'l-ihtisâr*'da yer verilmemiştir.

Gâyetü'l-ihtisâr'da "misvak" gibi bazı konular müstakil olarak ele alınmıştır. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise ilgili olduğu konu bütünlüğü içerisinde temas edilmiştir.

Gâyetü'l-ihtisâr'da konu girişinde tanımlara yer verilmeden doğrudan konu içeriğine yer verilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise her konu girişinde o konunun lügat ve istilâh anlamına yer verilmiştir.

el-Yâkûtu'n-nefis'te abdest, namaz gibi ibadatlere ilişkin mekruhlara yer verilmiştir. *Gâyetü'l-ihtisâr*'da ise bu tür hususlara değinilmemiştir.

Gâyetü'l-ihtisâr'da yer alan ibadetlerle ilgili sünnet sayısı belirtildikten sonra sünnetler beyan edilmiştir. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te ise sayı belirtilmeksizin ilgili ibadetin pek çok sünnetinin var olduğu; ancak bir kısmına değinildiği ifade edilmiştir.

Gâyetü'l-ihtisâr'da bir konuyla ilgili zikredilen hususlar, *el-Yâkûtu'n-nefis*'te o konuyla ilgili alt başlıklar halinde ele alınan rükün, şart, hüküm gibi kısımlarda ayrıntılı bir şekilde izah edilmiştir. Bilhassa muâmelât ve ukûbâtla ilgili konular örneklerle izah edilmiştir.

Gâyetü'l-ihtisâr'da birkaç konu dışında hükümlerin dayandığı delillere yer verilmemiştir. İçerdiği görüşlerin pek çoğu İmam Şâfiî ile Mâverdî'nin görüşleriyle örtüşmekle birlikte, bilhassa Mâverdî'nin etkisi ağır basmaktadır. *el-Yâkûtu'n-nefis*'te de sadece namazların cem edilmesi hususunda Nevevî'ye atıfta bulunulmuştur. Onun dışında zikredilen görüşlerin kime ait olduğu belirtilmemiştir. Bununla beraber zikredilen birçok görüş Nevevî'nin görüşlerine uygunluk arz etmektedir. Bilhassa muâmelât ve ukûbâtla ilgili konularda gerek içerik gerekse kullanılan metot ve üslup bakımından Erdebîlî'den istifade edildiği anlaşılmaktadır.

Gâyetü'l-ihtisâr'da olduğu gibi *el-Yâkûtu'n-nefis*'te de ihtisâr geleneğine bağlı kalınarak eserin hacmi sınırlı tutulmaya gayret edilmiş ve fıkıh ilmini öğrenmeye başlayan talebelerin seviyesine uygun, anlaşılması kolay bir dil üslubu kullanılmıştır. Her iki eserin kendine has bir ihtisâr yöntemine sahip olduğu vurgulanmakla birlikte, günümüz muhatap kitlesi, zaman ve gaye gibi faktörler göz önünde bulundurularak yeni muhtasar eserlerin telif edilmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
- 3. Etik Beyan:** Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir.

Kaynakça

- Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf Cüveynî. *Kitâbu't-Telhîs fi usûli'l-fikh*. thk. Abdullâh Cevlem en-Nîbâlî-Şübeyr Ahmed el-Ömerî. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996.
- Âmidî, Seyfüddîn Alî b. Muhammed. *Münthehe's-sûl fi 'ilmi'l-usûl*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Aybakan, Bilal. "Şafii Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Bâcûrî, İbrahim b. Muhammed. *Hâşiyetu'l-İmâm Bâcûrî*. thk. Mer'î Hasan er-Raşîd. 3 Cilt. Dimaşk: Dâru Nuru's-sabâh, 2015.
- Bardakoğlu, Ali. "Ferâiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer. *el-Gâyetü'l-kusvâ fi dirâyeti'l-fetvâ*. thk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2008.
- Beyzâvî, Abdullah b. Ömer. *Minhâcü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. çev. Mansur Koçinkağ. İstanbul: Rağbet Yay., 2. Basım, 2019.
- Boynukalın, Mehmet. "Hanefî Usûl Muhtasarlarının Gelişimi: (III) Habbâzî'nin Muğnî'si ve Hanefî Usûlündeki Yeri" 31 (2018), 589-609.
- Buveytî, Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ. *Muhtasaru'l-Buveytî*. Medine: Câmî'atu'l-İslâmiyye-Külliyetu's-Şerî'a, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâs, ts.
- Daşçi, Fatma. *Gâyetü'l-İhtisâr'la el-Yâkûtu'n-Nefis'in Muhteva ve Yöntem Açısından Mukayesesi*. Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Ensârî, Zekerîyya. *Lübbü'l-usûl muhtasaru Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Lüey b. Zeyn Ca'fer. Medine: y.y., 2006.
- Ensârî, Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekerîyyâ. *Menhecü't-tullâb*. thk. Salâh b. Muhammed b. 'Uveyda. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Erdebîlî, Yûsuf b. İbrâhîm. *el-Envâr li e'mâli'l-ibrâr*. thk. Halef müfzî'l-mutlak. 3 Cilt. y.y.: Dâru'z-Ziyâ, 2006.
- Eşit, Davut. *Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Basît fi'l-mezheb li-Hâmid el-Gazzâlî*. Medine: el-Câmî'atü'l-İslâmiyye, Külliyetü's-şerî'a, Doktora Tezi, 2014.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmûd İbrâhîm vd. 7 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 1997.
- Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Vecîz fi fikhi'l-İmâmi's-Şâfi'î*. thk. Ali Muavvid-'Âdil Abdülmevcûd. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1997.
- Hadramî, Abdullah b. Abdirrahmân Bâ Fadl. *el-Mukaddimetü'l-Hadramiyye fi fikhi's-sâdeti's-Şâfi'iyye*. thk. el-Lecnetü'l-İlmiyye. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 3. Basım, 2011.
- Halil İbn Ahmed, Ebû Abdirrahman. *Kitabu'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samarrâî. 8 Cilt. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *el-Minhâcü'l-kavîm Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Hadramiyye*. thk. Ahmed Şemsuddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Hısni, Takıyyüddîn Ebû Bekr b. Muhammed. *Kifâyetü'l-ahyâr*. thk. Abdulkadir Arnâvût. Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, ts.
- 'Irâkî, Ebû Zür'a Ahmed b. Abdirrahîm. *el-Ğaysü'l-hâmi' şerhu Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Muhammed Tâmir Hicâzî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kâdî Şühbe, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. thk. Hafız Abdul'alîm Hân. 4 Cilt. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Süreyc, Ahmed b. Ömer. *el-Vedâi' li-mansûsi's-şerâi'*. thk. Sâlih b. Abdillâh ed-Düveys. 2 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- İbnü'l-Mukrî el-Yemenî, Şerefüddîn İsmâîl b. Ebî Bekr b. Abdillâh eş-Şercî. *İrşâdü'l-ğâvî ilâ mesâliki'l-Hâvî*. thk. Veliyyüddîn Abdurrahmân er-Rebi'. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2013.
- İbnü'n-Nakîb el-Mısrî, Şihâbüddîn Ahmed. *'Umdetü's-sâlik ve 'uddetü'n-nâsik*. thk. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî. Katar: eş-Şuûnu'd-Diniyye, 1982.
- İsfahânî, Ahmed b. Hüseyin. *Muhtasaru Ebî Şücâ'*. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2. Basım, 2005.
- İsmail Durmuş. "Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/57-59. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- İzzüddîn Abdisselâm, İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm es-Sülemî. *el-Gâye fi'htisâri'n-Nihâye*. thk. İyâd Hâlid et-Tabâ'. 8 Cilt. Katar: Dâru'n-Nevâdir, 2016.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *Nefâ'isü'l-usûl fi şerhi'l-Mahsûl*. thk. 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali M. Muavvid. 9 Cilt. Mekke: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, 1995.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 18. Basım, 2015.
- Karaman, Hayreddin. "Asabe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/452-453. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kaya, Eyyüp Said. "Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/61-62. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kazvîni, Necmüddîn Abdülgaffâr b. Abdilkerîm. *el-Hâvî's-sağîr*. thk. Sâlih b. Muhammed b. İbrâhîm el-Yâbis. Su'udiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 2009.
- Korkut, Ramazan. *Necmeddin Tûffî'nin Mutezile Eleştirisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.

- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi's-Şâfi'î*. 18 Cilt. y.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-İknâ' fî fikhi's-Şâfi'î*. thk. Hıdır Muhammed Hıdır. İran: Dâru İhsân, 2000.
- Mehâmîlî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî. *el-Lübâb fî'l-fikhi's-Şâfi'î*. thk. Abdülkerîm b. Suneytân el-Ömerî. Medine: Dâru'l-Buhârî, 1995.
- Mervezî, Muhammed b. Nasr. *Muhtasarı kıyâmî'l-leyl*. Pakistan: Hadîsü Akâdemî, ts.
- Mevsilî, Tâcüddîn Abdürrahîm b. Muhammed b. Yûnus. *et-Ta'cîz fî'htisârî'l-Vecîz*. thk. Abdullah b. Fehd eş-Şerîf. Kahire: Daru'l-Menâr, 1992.
- Müzenî, İsmail b. Yahyâ b. İsmail. *Muhtasarı'l-Müzenî*. thk. Muhammed Abdulkâdir Şâhîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Minhâcu't-tâlibîn*. thk. Abdulhamîd Sükhâl Eymen Hirekî. Dimaşk: Dâru'l-Hidâye, 2010.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müftîn*. 12 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 5. Basım, 2017.
- Râfiî, Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm. *el-Muharrer fî fikhi'l-İmâmî's-Şâfi'î*. thk. Ebû Yakûb Neşet b. Kemâl el-Mısrî. Kahire: Dâru's-Selâm, 2013.
- Râfiî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm. *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz (eş-Şerhu'l-kebîr)*. thk. 'Alî Muhammed Muavvid-'Adil Ahmed Abdulmevcûd. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Rûyânî, Kâdî Şüreyh b. Abdülkerîm b. Ahmed. *Kitâbu Ravzati'l-hükkâm ve zîneti'l-ahkâm*. Mekke: Câmi'atu Ümmilkurâ, Külliyyetu's-şer'îati ve dirâsâti'l-İslâmiyye, Doktora Tezi, 1998.
- Sağîr, Muhammed el-Cevherî. *Nehcü't-tâlib li-esrefi'l-metâlib*. thk. Beşâr Kuddûrî. Dimaşk: Dâru'l-Mi'râc, 2020.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdulvahhâb b. Ali. *Cem'u'l-cevâmî' fî usûli'l-fikh*. çev. Mehmet Selim Aslan. Bursa: Emin Yayınları, 2021.
- Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kubrâ*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. b.y.: Faysal İsa el-Bâbi el-Halebî, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *Hüsnu'l-muhâdara fî târihi Mısr ve'l- Kâhire*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1967.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Vefâ-Dâru İbni Hazm, 4. Basım, 2011.
- Şâtürî, Ahmed b. Ömer. *el-Yâkûtu'n-nefis fî mezhebi İbni İdrîs*. Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2011.
- Şâtürî, Ahmed b. Ömer 'İvaz. *Fetâva's-Şâtürî*. thk. Ahmed b. Ebî Bekr eş-Şâtürî-Mustafâ b. Hâmid. Hadramut: Dâru'l-Mîrâsi'n-Nebevî, 2012.
- Şâtürî, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu'l-Yâkûtu'n-nefis*. 3 Cilt. y.y.: Dâru'l-Hâvî, 1997.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim. *el-Me'üne fî'l-cedel*. thk. Ali b. Abdülazîz el-'Umeyrîni. Safât/Küveyt: Menşûrâtu merkezi'l-mahtûtât ve't-türâs, 1987.
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *et-Tenbîh fî fûrû'i'l-fikhi's-Şâfi'î*. thk. Merkezu'l-hidmâti ve'l-ebhâsi'sekâfiyye. Beyrût: 'Alemü'l-Kütüb, 1983.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. thk. Ali M. Muavvid-'Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Taberî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Ebî Ahmed. *et-Telhîs*. thk. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd-'Ali Muhammed Mu'avvid. y.y.: Mektebetü Nazzâr Mustafa el-Bâz, ts.
- Tebrîzî, Eminüddîn Muzaffer b. Ebi'l-Hayr. *Muhtasarı'l-Vecîz fî'l-fikhi 'alâ mezhebi's-Şâfi'î*. thk. Muhammedü'l-Emîn ed-Dâğîstânî-Ebû İbrâhîm ed-Dâğîstânî. y.y.: b.y., ts.
- Tebrîzî, Eminüddîn Muzaffer b. Ebi'l-Hayr. *Tenkîhu'l-Mahsûli İbni'l-Hatîb fî usûli'l-fikh*. Mekke: Câmi'atu Ümmilkurâ, Doktora Tezi, ts.
- Urmevî, Tâcüddîn Muhammed b. Hüseyin. *el-Hâsıl mine'l-Mahsûl*. thk. Abdüsselâm Mahmûd Ebû Nâcî. Bingazi: Garyounis Üniversitesi, 1994.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "el-Muhtasar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/66-67. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Kelime Meâli*. İstanbul: Hayrât Neşriyat, 2012.

Elektronik Kaynaklar

- "Dâru'l-Muktebes-el-İstizkâr fî fikhî'ş-Şâfi'î". Erişim 12 Kasım 2023.
<https://almoqtabas.com/ar/manuscripts/view/26465047194780228>.
- "el-Ğurerü's-sâfir fî mâ yehtâcu ileyhi'l-müsâfir". Erişim 16 Kasım 2023.
<https://ketabonline.com/ar/books/95933/read?part=1&page=5&index=2916603/2916610>.
- "er-Rakku'l-menşûr-el-İbrîz fî tashîhi'l-Vecîz". Erişim 13 Kasım 2023.
<https://app.alreq.com/ar/AuthorredBooks/AuthorredBook/08d7ca80-5f20-8cde-6fc3-dffad1d58eb8>.
- "er-Rakku'l-menşûr-el-Kifâyetu fî'l-ferâiz (el-Ferâizi'l-Uşnûhiyye)". Erişim 12 Kasım 2023.
<https://app.alreq.com/ar/AuthorredBooks/AuthorredBook/08d7bf4d-8877-8229-ae73-0409682f7f6d>.
- "er-Rakku'l-menşûr-Safvetü'l-mezheb 'alâ Nihâyeti'l-matlab". Erişim 12 Kasım 2023.
<https://app.alreq.com/ar/AuthorredBooks/AuthorredBook/08d845a6-0a87-4107-864e-c6f83bee4648>.
- https://www.alukah.net/manu/files/manuscript_99/makhtotah.pdf (Erişim 13 Kasım 2023).
- "Keşfü'l-ğavâmiz fî 'ilmi'l-ferâ'iz". Erişim 13 Kasım 2023.
https://dorar.uqu.edu.sa/uquui/bitstream/20.500.12248/109713/1/b12399735_0.pdf.